

KOVÁCS PÉTER

„...egy sellő szépségével”

Pilinszky János nővéréről

1939-ben született Budapesten. Művészettörténész. Legutóbbi írását 2012. 7. számunkban közzöltük.

Amikor megtörtént — sem aznap este, sem másnap —, nem szóltak, nem értesítettek, se Márika, se Jancsi. Hogy miért nem, igazán nem tudom. Talán arra vártak, számítottak, hogy az orvosok vizsgálóhozak, s elég lesz akkor, a baj elmúltával? Kérdeztem, de mintha nem is hallották volna. Egy ideig még erősködtem erőtlen, aztán föladtam; nem volt már jelentősége. Amire emlékszem: késő, sötét délután, inkább már estefelé érkeztem a Hajós utcába. A nagyszobában — abban, ahol korábban ketten, anyám és apám laktak, édesapa halála után édesanyám egyedül — Jancsival kettesben ültünk. Márikára és Bébire nem is emlékszem, de Áronra sem. Nem tudom, otthon voltak-e. — De hát hol lettek volna? Zavart, tehetetlen csendben néztük egymást. Aztán megértve a félreérthetlent, azt kérdeztem, pap volt-e nála? Akkor, el se köszönve, futva igyekeztem a kórházhoz közeli plébániára. Ott érzékeltem csak — óra nem volt nálam — a csöngetés, majd ismételt kopogtatás utáni türelmetlen várakozásban, hogy már késő lehet, tán tíz is volt, tán el is múlhatott. A plébánossal végül az éppen csak megnyitott kapurészen beszéltem. Nehezen értettünk szót, s én mind türelmetlenebbül kérleltem. Az atya pedig egyre csak azt hajtogatta, hogy ügysem engedik be hozzá. Mérges, szinte dühödtt indulattal robbant ki belőlem: *Mi az hogy nem engedik? Alkotmányos jog a vallásszabadság, próbáljon valaki azzal szembe menni!* — Most sem tudom, meggyőztem-e a szegény, álmos papot? Nyilván, inkább azt érthette meg, hogy eszelőssel találkozott.

Édesanyánk két évvel volt idősebb öccsénél, Jancsinál. Korán, nyolc hónapos korában már beszélt, s kiságya rácsába fogódzkodva nemcsak szóval tartotta a körülötte forgolódo ámuló családot, hanem — ahogyan mesélték, meg ő maga is szeretett ragyogó arccal dicsekedni ezzel — szinte terrorizálta is őket. Szépségével párosult uralkodói, hódító természete mindenkit lenyűgözött, de különösen az őt születésétől gondoskodó szeretettel körülvevő anyai nagynéniket, Tetét (Erzsébetet), a keresztanyját, Márit és leginkább talán Bébikét. Számukra egyértelműen a világ közepe volt, s ezt a kisgyerek a maga módján nemcsak értette, hanem őszintén élvezte is. Saját elmondásából, meg a családtagok, rokonok elbeszéléseiből rajzolódik elém a sugárzó szépségű, mindig élénk, „fennforgó” kisleány képe. A testvérek gyerekkorukban sokat tartózkodtak a szer-

vita nővéreknek — Pilinszky későbbi írásaiban sokat emlegetett — rákospalotai házában. Emlékszem, néhány általam már csak idős korában megismert kedvesnővér — Juliannára meg Franciskára emlékszem — mennyi szeretettel vették körül anyámat még az én gyerekkoromban is! De a fiatalabb nővérek közül is sokan szinte a rajongásig szerették, mint Kiserikával közös kedvenceink, Cirilla és Benedikta is, akik pedig édesanyának kortársai lehettek. Mostanában csodálkozom rá, milyen különös, hogy a fiú gyerek mennyire a háttérben maradt mellette. A családban, a nénikék — talán az egy Bébike kivételével — meg (ahogy emlékeimben él) még a Pilinszky nagybácsik és unokatestvérek körében is valahogy mindig anyám látszott a fontosabbnak. Persze idővel látták és elfogadták, amivé Jancsi számukra észrevétlenül lett, de hát ez valami teljesen más dolog volt, valami, amit úgy igazán, a maga teljességében csak nagymamánk fogadott el és értett meg. Pilinszky *Beszélgetések Sheryl Suttonnal* című kötetében — amelyet édesanyánk halála után éppen csak néhány hónappal, 1976 elején neki ajánlva írt — így emlékezik gyerekkorukra: *„Ahogy a gyermekkori fényképeket elnézegetem — hűen a letűnt valósághoz —, nővérem egy sellő szépségével uralkodott felettem, miközben én az alávetettség nyugalmával végül is zavartalanul növekedtem fel védnöksége alatt, akár egy üvegházi növény, amely különben elpusztulna.”* Másutt bevallja, hogy nővére még irodalmi érdeklődésében is fölülmúlta őt: *„Engem az irodalom nagyon későn kezdett érdeklni. (...) megelőzte egy csomó Verne-könyv, amit csak a nővérem olvasott. Én csak a képeket szerettem nézegetni bennük, a tizenkettedik oldalnál tovább nem jutottam. A nővérem mesélte el mindig, mi van a könyvben, én beértem a képekkel.”* (Beszélgetés Tóbiás Áronnal, 1969-ben.) Egy másik helyen (Czigány Györgynek, 1975) megismételve az előbbieket hozzáteszi: *„A későbbiekben ő abbahagyta az olvasást.”* Lényének furcsa talánya ez. Tény, hogy nem emlékszem, valaha lát-tam volna olvasni édesanyámat, akárcsak újságot is.

János és nővére mindig nagyon közel voltak egymáshoz, s nemcsak érzelmileg. Váradi éveinktől eltekintve, kisebb-nagyobb meg-szakításokkal az otthonuk is közös volt. Gyermekként, de azt hiszem, még utána is jó ideig a nagy családban Erikáé, a leányé volt a főszerep. Nagymamánk volt az egyetlen, aki fia „hátrányát” óvó szeretettel igyekezett kiegyenlíteni. Régi fényképeket nézve, ahogyan ketten, a fiú és a lány állnak szüleikkel, vagy csak ők egymás mellett, nekem is egyértelmű, hogy kié köztük az elsőség, s ez Jancsi számára is így volt természetes. *„Apám — olvassuk a napló-kötet egyik 1974-es följegyzésében (Naplók, töredékek, Budapest, 1995, Osiris Kiadó) — szegény kistisztviselő volt, mégis úgy éreztem, gazdagok vagyunk. De míg nekik, anyámnak, apámnak és nővéremnek kijárt ez a szépség és gazdagság, nekem nem. Erről senkinek sem beszéltem. Elfogadtam, hogy velük együtt én is gazdag lehetek, de azt is, hogy tőlem ezt bárki, bármikor elveheti.”* Néhány oldallal följebb, '73. október 2-án nővére-nek címezve írja: *„Nekem mindig a játék volt fontos; neked a győzelem.”*

A „szerepek” persze később felcserélődtek. Nem tudnám „dokumentumokkal” igazolni, de visszanézve úgy látszik nekem, hogy Jancsi „fölnőtségére” anyánk ’45 őszén ébredhetett rá először, amikor öccse hónapok után előkerült a katonaságból és hadifogságból, s többé már nem a „gyerek” volt, akinek tanulnia kéne, de ehelyett inkább „írogat”. Nagymamával és édesanyjával közösen, együtt hallgattuk álmélkodó odaadással ahogyan újra és újra friss verseit mondta nekünk, első közönségének, a családnak. Megjelent az első kötet, a *Trapéz és korlát*. Vékonyka volt, de a cím fölött kinyomtatva olvastuk (én is, aki éppen akkora ismertem meg a betűket):

P I L I N S Z K Y J Á N O S

Annyira eleven az emlék, hogy milyen szépnek, milyen csodának láttuk; ahogyan Jancsika simogatta a sárga borítót, ahogyan kézbe fogták, lapozták anya, nagymama, édesapa is! Aztán a Baumgarten-díj! Anyánk megtanult büszkének lenni öccsére. Ha „ragyogott”, az már testvére visszfénye volt, s a nővér nem irigyelte. Pilinszky ’67 tavaszán egy bécsi konferencián szerepelt, ahol a később *Ars poetica helyett* címmel publikált írását olvasta fel. Édesanya május 5-én kelt levelében reagált rá: „Édes kis Jancsikám, talán érezted is, a három napot, amíg a konferencia tartott az egész család a rádió mellett töltötte, — büszke vagyok nagyon Rád, — fogadtam a barátnőim gratulációit, ennyi jutott az ünneplésből nekem is. — Majd meghaltam az izgalomtól, úgy aggódtam Érted!” (Anyámnak testvéréhez írt levelei az MTA Kézirattárában találhatóak.) Egy másik, ’67. június 20-i levelében így ír: „Olyan gyönyörűek a verseid! Hogy lehet ilyen különbség két testvér között?” Pilinszky eleinte élvezhette a „szerep-cserét”. ’58. május 27-én egyik utolsó édesanyjához írott levelében találkozunk a nővérének szóló, kedvesen évődő mondattal: „Drága Erikám! (...) Ha hazajövök, elárulom neked a lelki, de elsősorban a testi fiatal-ság titkát! Ezt ismételtlen megígérem.” Később — tapasztalva egyre nyilvánvalóbb elbizonytalanodását nagymama, majd egyre súlyosabb depresszióját édesapa halála után — szinte lelkiismeret-furdalásos módon próbálta segíteni, meg talán kompenzálni is az „elvesztett szerepért”. A *Naplók, töredékek* egyik 1961-ből származó feljegyzésében olvassuk: „Istenem, minden erőmmel, teljes szívemmel szeretnék visszatálcálni hozzád. (...) Ami hiúság maradt bennem: legyen Erikáé, Péterkéé — azoké, akik még szeretnek. Erikához nagyon jó akarok lenni (...)” Egy másik, 1964-ből származó bejegyzésében ezt írja: „Adni Erikáéknak, egyre fokozottabban törlesztés címén.” — És ugyanott lentebb: „Az önzésből és önszemléletből ki kell jutnom. (...) A maradék pénzemet Erikának adom 2000-en fölül.”

Édesapa 1971. május 11-én váratlan hirtelenséggel hunyt el. Pilinszky Párizsból 12-én kelt levelében reagált először a hírre: „Édes, drága Testvérkém! Olyan csodálatos volt a hangod a telefonban, hogy sose fogom elfelejteni. Neked fölösleges megírnom, mit érzek. Egyszerűbb csupán a nyers tényekről beszélnem.

Erikám, minden pénzem rendelkezésedre áll. A fizetésem viszont egészében a tiéd, amíg távol vagyok. Nekem csupán 10 000 forintra van szükségem, a többi a tiéd. Ha szeretsz, szó nélkül elfogadod. Nekem teszel jót vele.

Ha sikerül Párizsba kerülnöm hosszabb időre, a laptól kapott fizetésem az utolsó fillérig a tiéd lehetne, s ezzel 'állás-ügyed' is megoldódna. Tulajdonképpen mindenki fele ez lenne a legideálisabb megoldás. Ha az én 2000-em nem lenne elég, vállalhatnál esetleg félállást, vagy esetleg egyéb publikációs pénzemet is, legalábbis részben, neked adnám, s 'állás' helyett titkárnóm lennél! (...) Bizonyos értelemben ketté vagyok tépve. De idővel ez talán megtermi gyümölcsét, s arra serkent, hogy többet és jobban dolgozzam valamennyiőtökért. Éjjel sokat imádkoztam Bandiért, s kértem segítségét, a ti nevetekben és az enyémben is. Békét éreztem. Édeseim, veletek vagyok, Jancsitok"

Iskolába anyánk az angolkisasszonyok Irányi utcai szigorú intézetébe járt, de a kapun kilépve már tizenegy-tizenkét éves korában hódolók csapata várta. Télen a Márkus-jégpályán versengtek „gavallérjai”, hogy ki csatolhatja föl korcsolyáját. Egyik, élete utolsó évében kelt levelében írta (Budapestről Párizsba, 1975. III. 27, az MTA Kézirattárában), hogy amikor egy alkalommal az OTP-be ment Jancsi ügyeit intézni: „...odajött az igazgató és megkérdezte úgy-e maga az Erika. Én is a hódolói közé tartoztam, de maga csak a Fenyvesi [?] Karit tüntette ki a Márkus-park jégtábláján; a többit le sem írom, hülyeség, régen volt.” Tizenhárom éves korában már komoly kérője is akadt, akit azonban nagyapánk ugyanolyan komolyan eltanácsolt. Nem sok évvel ezután édesapánkat már nem tudta eltéríteni szándékától, pedig őt talán az előző próbálkozónál is kevésbé szerette volna családjába fogadni. Pilinszky nagyapánk postatisztviselő volt, mint apánk és mint az ő édesapja is, az „okos” Kovács, ahogyan sokan még évtizedekkel később is emlegették postás körökben — ki tisztelettel, ki inkább valami szelíd óvatos gúnyjal. Az idősebb Pilinszky számára — ahogyan később hallottam a családban — már a gondolat is elfogadhatatlannak tűnt, hogy kvázi főnöke, az első generációs, akarnok értelmiségi, Kovács József, a Magyar Királyi Posta felső vezetőinek egyike, akinek ő éppen nem tartozott a tisztelői közé, hirtelen rokona legyen! Édesapánk azonban — életemben magam is tapasztaltam — elhatározott szándékához mindig tántoríthatatlan makacssággal tudott ragaszkodni. Rövidesen megtörtént az eljegyzés, s ezért anyánk a hatodik gimnázium után kimaradt az iskolából, amit annak ellenére, hogy öccsével szemben ő kiváló tanuló volt, egyáltalán nem bánt, és 1937 nyarán feleségül ment édesapánkhoz, Kovács Barnabáshoz.

Annyira kevés az emlék, ami Édesanyáról a váradi évekből maradt nekem! Nemrégén mesélte Kiseri, amit egyszer, az utolsó években hallott édesanyától: „Akkoriban — mondta —, Nagyváradon, annyira boldog voltam, hogy szerettem volna ott és akkor meghalni!” Ha most felidézem arcát, gesztusait, szertelen szeretetmegnyilvánulásait, minden rendszer nélküli kedveskedéseit, ahogy mindig váratlanul, mintha csak a véletlen szeszély hozta volna be hozzánk, egyszer csak ott termett a szobánkban, felkapta Kiserit, lehajolt hozzám

és már ott sem volt, szinte megdöbbenek, mennyire gyerek volt még ő is! Húgom és én is, mintha legkedvesebb játékszerei lettünk volna. A szeretete azonban — a gyereket nem lehet megcsalni — valódi volt. Soha, egyetlen pillanatra sem éreztük szeretetének hiányát! Mindig nagyon fontosak voltunk számára, és persze büszke volt ránk, meg persze önmagára, hogy igazi anya lehetett! Legtöbbit azonban mégis a gyereklány volt velünk: ő öltöztetett bennünket, esténként ő fürösztött, ő mesélt néha, napközben — maga is, tényleg 13–14 éves gyermek még — ő játszott velünk; fürdés után a kazán sütőjéből ő adta szánkba a forró, finoman elomló almát, vele mondtuk el az esti imát, s tőle hallottuk búcsúzóul, hogy *rózsás álmokat, rózsás puszikat!* Reggelenként ő kísért el bennünket az óvodába, s délben ő hozott haza. Napközben Édesanya ritkán volt otthon, meg hát rendszerint a gyerekszobából a lakás belsejébe vezető ajtó is zárva volt, így nemigen találkoztunk vele. Ebédre néha hazajött a hivatalból Édesapa — persze, ha éppen nem volt úton, mert a postán kerületi biztos volt, és a számomra meseszerű nevű Máramaros vidékének falusi hivatalait „rovancsolta” —, ilyenkor, mint vasárnapokon is, a család együtt ült az asztalnál. Ami Édesanyáról él bennem, az egy-egy kép, egy jelenet, mind csupa apróság. Ilyen, amikor a szalonból a gyerekszobába vezető ajtó mellett ült egy karosszékekben, fogta mindkét kezemet, s ritmusra bólogatva énekelte és ismételtette velem, tanította a *Mennyből az angyalt*. Ma is hallom kedves hangját és látom arcának mimikáját. Bizonyára igyekeztem, de bennem inkább csak a kezdet és vég nélküli pillanat meghitt melege maradt; másik, amikor apám véletlen elsülő pisztolyának dörrenésére — írtam már valahol erről — az ajtót felrántva elragadott a hálósobából. Emlékszem a — sajnos, csak rövid percekig tartó — boldog utazásra vele, egy robogó konflisban, amikor egy téli délután vérmérgezéssel orvoshoz vitt; egy jelenetre, amikor a konyhaszéken ülve próbálta korcsolyacipőjét, amelyet az előtte guggoló, vagy térdelő (?) cseléd lány igyekezett éppen befűzni. Hirtelen mérgére is emlékszem, ahogy lekapta fejemről Mária nénénk ajándékát, a csibészes, lapos, ellenzős sapkát — hasonló akkor kereskedősegédek viseltek —, amelyet csak röviddel előtte vásároltunk a Szent László téri fényes üzletházban. Meg emlékszem a ritka alkalmakra, amikor meseolvasásra vállalkozott: szórakozottan, a történetre alig figyelve tette, újra-újra félbeszakítva, hogy megigazítson valamit a ruhámon, kiszóljon valamiért a konyhába, hirtelen kérdezve valami egészen mást tőlem. Annyira szerettem volna hallani az ismert mesét éppen tőle, az ő hangján, de most fölidézve is csak édesapáét hallom vagy a gyereklányét! Vasárnaponként templomba mentünk, együtt a család, mi gyerekek és a szülők. A mise után, a Kőrös túlsó oldalán, az *Erika* cukrászda következett (meg voltam győződve, hogy csak is róla nevezhetik így!). Emlékszem a sétára a templomig, Kiserire, aki menet közben újra és újra elaludt, a misén az emberek sokaságára, s még leginkább a süte-

ménnyel érkező pincérre! A legteljesebb és legszebb emlékem Édesanyáról András öcsénk, a *Vöcsök* (így becézték) születéséhez kötődik. Késő ős volt, nagykabátban — Édesapával, Kiserivel és valami egészen hatalmas virágcsokorral — ültünk egy fedett konflisban; mintha nem indultunk s nem is érkeztünk volna, egyszerre csak beléptünk egy ragyogó szobába. A bejárattal szemben a szoba teljes szélességét kitöltötte az ablak, s ezzel párhuzamosan állt az ágy. Ennek végében kicsi, hálós ágyacskában, pólyába bújtatva aludt öcsénk. Látom őt is, de inkább csak Édesanyámat, ahogyan égszínké, csipkés gallérú selyem hálóingében kihajolva a hófehér párnából felénk tárja karját. Soha ilyen gyönyörűt nem láttam!

A gyereklány mellett persze volt cseléd is, aki a piacra járt, főzött, takarította a négy szobát, télen ő rakta meg fával a kályhákat. Szüleim mindketten szerették a társaságot, szívesen mentek el egyszer-egyszer barátaikkal valahová vacsorázni, táncolni. Sokat jártak színházba, és nemcsak a nagyváradi, hanem időnként a két várost közel hozó gyors motorvonattal átutaztak Debrecenbe is. Amikor pedig eljött a szezonja, persze báloztak is. Napközben — ahogyan később maga mesélte — Édesanya barátnőivel „kommisziózt”, együtt traccsoltak, pletykáltak, cukrászdáztak a városban. Közülük úgy igazán csak Ircsu néniem emlékezem, aki sok évvel később, még Pesten is el-ellátogatott hozzánk férjével, Miklós bácsiival, aki akkoriban — mint apám — szintén a váradi postán volt hivatalnok.

Nyaranta Balatonkenesére utazott a család, a Pilinszky nagypapa építtette kis villába. Ahogyan emlékszem, a nyári hónapokban állandóan csak nagymama és Jancsi volt velünk gyerekekkel, meg Váradról a cselédlány. Időnként — hosszabb-rövidebb időre, alkalmanként hetekre — föl váltva Mária és Bébike is Kenesén nyaralt. Édesapa csak szabadsága idején meg egy-egy hétvégén tudott ott lenni, s ilyenkor édesanyával meg társaságukkal esténként gyakran a közeli Fővárosi Üdülőbe jártak át táncolni, szórakozni. Édesanyánk nemegyszer visszakísérte apánkat Váradra, hogy néhány napot ismételten együtt tölthessenek. Ha velünk voltak, az mindig ünnep volt. Igazán nagyon szerettek bennünket, s mi gyerekek őket, mégis, ha nem voltak velünk, akkor sem éreztünk hiányt: nagymama, a néni szeretete meg a játék — bújócska, labda, focgócska — a szomszédos falusi kocsmáros gyerekeivel, mindent feledtetek. Számomra pedig egészen különleges ráadásaként ott volt Jancsi is, aki mint elválaszthatatlan tartozékát vitt magával, s én boldogan követtem mindenfelé, a barátokhoz, strandra, a teniszpályára, néha a helyi futballcsapat egy-egy meccsére.

'44 nyárvégén már nem mentünk vissza Nagyváradra. Ahogyan később szó esett róla, leginkább nagymama visszatérő unszolására határozták el szüleink — határozta el anyánk és vette rá apánkat —, hogy Pesten összeköltözve várják ki a háború végét. Ezután — korábban részletesen írtam már erről — Jancsi rövidesen katona lett, a

Deák Ferenc utcai ház az ostrom napjaiban sokakat — köztük édesanyát, öleiben a kétéves Vöcsökkel — maga alá temetve megsemmisült. Anyánkat szó szerint a tíz körmével — nem mert csákányt vagy akármilyen más szerszámot használni, félt, hogy kárt okozna szerteiben — édesapa ásta ki a romok alól. A kislányunk azonban már csak holtteste került elő. Hatéves voltam éppen, és engem nem a dráma (öcsém mellett még csaknem húszan vesztették ott életüket!), hanem az egymást követő robbanások hangja, meg a hirtelen támadt sötétben a botorkáló menekülés valahová, egy másik sötét és ismeretlen helyre rázott meg igazán. Persze, hogy egyáltalán mi történt közben édesanyával, az öcsénkkel és a többiekkel, az csak lassan-lassan derült ki, ahogy egy-egy hírvívő felbukkant köztünk, a menekítettek között. A halál fogalma igazában akkor nem jelentett többet számomra magánál a szónál. Ami anyánkkal és a kis Vöcsökkel történt — hiába csak méterekre a helytől, ahol Kiserivel ketten játszottunk egy cicával — az is inkább csak egy történet volt, amit később is sokszor hallottunk mesélni. Hogy édesanya valójában mit élhetett át tehetetlenül eltemetve a romok alatt, s mit érzett megszabadulva apánk karjában, s hiába kérdeve kislánya után? — Ezt csak most, majd hét évtized után leírva próbálom megérteni. Vöcsök fényképe ('44 őszén a Mosoly Albuma műtermében készült) az évek, évtizedek során változó szobákban mindig ott volt édesanya közelében, s nem múlt el úgy nap, hogy ne fohászkodott volna — nem érte, inkább hozzá! — az ártatlanhoz. Apánk — jól emlékszem — évekig, Áron öcsénk születéséig, '48 májusáig nap mint nap egyedül ugyanazt a fekete, s az idő múlásával mind reménytelenebbül megkopott nyakkendőjét viselte.

Édesanya tizennyolc évesen ment apánkhoz, s éppen csak tizenkilenc múlt, amikor elsőként én megszülettem. Szép volt (én mind között a legszebbnek láttam!), és biztos, hogy amikor '45 őszén iskolába kerültem, az osztályban nekem volt a legfiatalabb mamám! Ez később sem változott. Csaknem évente más és más iskolába, más és más gyerekek, barátok közé kerültem, a legfiatalabb anyuka mindig, mindenhol az anyém volt! Erre nemcsak én voltam büszke, ő maga is az volt. Mintha nem tudta volna, úgy kérdezte nemegyszer, *na, kié a legfiatalabb mama az osztályban?* Így kérdezett barátaimról, amikor már egyetemi hallgató voltam, s akkor is győzött: ő volt az anyák között a legfiatalabb! Mártával, feleségemmel Fehérvárott éltünk már, amikor egyszer (nem tudom, miért nem édesapa?) én kísértem el a Hold utcai rendelő fogászatára. Hogy sorra került, én a folyosón várakoztam, mikor csak kinyílt az ajtó, s pillanatra kinézett az asszisztensnő és az orvos. A kezelés után anyám ragyogva mesélte — *nem akarták elhinni, hogy nem a férjem, a fiam vagy!* Huszonöt-huszonhat éves lehettem, ő negyvennégy-negyvenöt, de valóban nem látszott annyinak! Az elemítől a diplomaszerezésig tartó, lassan múló években nemcsak szépnek és fiatalnak, hanem nagyon elevennek is láthattam őt, aki percek, pillanatok

alatt tudott barátságot kötni a házban az épp csak beköltöző új szomszédokkal, a sarki üzlet eladóival, a strandon a szomszéd nyugágyban pihenő idős hölgygel, Kiserika vagy az én tanárainkkal, gyerekbarátainkkal, azok szüleivel. Ahogyan visszagondolok, talán apósa, Kovács nagypapa volt az egyetlen, akit nem tudott meghódítani. Nagypapa — hallottam tőle, és őszintén csodálkoztam, hogyan mondhat ilyet! — hisztérikáknak tartotta. Nem tudom, akkor mire alapozhatta a véleményét, míg egyszer mégis, mintha magamban igazat adtam volna neki. Nagymama halálakor anyánk valami féktelen, zabolátlan, hangos indulattal kezdett imádkozni, miközben szinte terrorisztikus erőszakkal igyekezett ebbe mindnyájunkat — gyerekeket, Jancsit, édesapát is — bevonni. Nagymamát nagyon szerettem, és nagyon fájt elvesztése, mégis, ez a határtalanul hangos, kollektív gyász taszított, s csak nagyon kelleetlenül tudtam benne legalább valamennyire részt venni.

Váradot elhagyva, bár alig hatesztendő voltam, lezárult az a „felhőtlen” gyerekkor, amelyre máig így emlékszem. Ugyanígy mérült visszahozhatatlanul múltba édesanyánk (nem szeretném sérteni az emlékét, de így kell leírnom:) felelőtlen boldogságban telt ifjúsága! Még sokáig láttuk húgommal fiatalnak és vidámnak. Persze, valóban fiatal volt, de hogy igazán vidám-e, abban ma már nem vagyok olyan biztos. Még mindig „csillogott”, élvezte barátnői, az egykori osztálytársak — akik közben tanárok, orvosok lettek, sikeres, jól kereső iparos is akadt köztük — nem múló, ragaszkodó, szinte hódoló szeretetét, amivel — mint még a gimnáziumi időkben — a negyvenes-ötvenes években is körülvették. Emlékszem, rendszeresen összejártak, s havonta találkoztak hol egyikük, hol másikuk lakásán szendvicsek, bor, fekete mellett beszélgetve, régi lemezek hangjára táncolva. Nem tudom, hogy vajon ők, a barátok érezték, ismerték-e, amit gyerekként én nem, mindennapos szorongásait? Pedig fölfigyelhettem volna örökös éjszakázásaira, ahogyan majd hajnalig ült egyedül az íróasztal mellett végtelen számolásban. A család minden fillér kiadását könyvelte, elosztotta személyekre, számolta napról napra és hónapról hónapra, hogy a „keresők” — édesapa, Jancsi és aprócska nyugdíjával nagymama — arányosan mennyivel tartoznak a közöshöz hozzájárulni. Tízfillérsnyi „hiányt” képes volt órákon át keresni. Sokáig valami túlzott precizitásnak tartottam az egészet, csak fölnőttként, már messziről nézve értettem meg, micsoda belső bizonytalanság és félelem tartotta éjszakákon át ébren! Messziről és későn. Mert hogyan is, ha nemcsak szépnek és fiatalnak láttam, hanem még — főleg, ha családtagjairól, gyerekéről volt szó — roppant hatékonynak is ismerhettem. Egyetemi hallgatóként egyik kedves barátommal nyáron a táci római kori ásatásokon találtunk magunknak alkalmi munkát. Valamikor még reggel érkezünk a terepre, végigdolgoztuk a napot, s csak aztán, amikor már egyedül ketten maradtunk a puszta téren kezdünk gondolkodni, mi legyen, hol keressünk szállást? Ugyan

vittünk magunkkal egy kis sátrat, de messzi vidéken nem találtunk egyetlen alkalmas fát sem, amelynek ágára fölhúzhattuk volna csúcsát. És akkor egyszer csak a poros dűlőúton föltűnt egy motoros, aki meglátva minket megállt: *Magá Kovács Péter? Nálunk lakhatnak. Üljön fel, elviszem, majd visszajövök a barátjáért is.* A közeli pusztá egykori postásának lányát anyám — bár a pusztai hivatal már régen nem működött — „mint postás a postást” Pestről találta meg telefonon. Édesanyám vitte, kísérte Mártát nehéz, komplikált terhesége idején orvoshoz, ő intézte helyettünk könnyedén (amire mi képtelenek bizonyultunk) a „hálapénz” kiosztását orvosnak, ápolónak. Nagyon emlékszem arra a — édesanya és Jancsi levelezésében részleteiben követhető — lázas „után-járására”, barátokat és hivatalokat megmozgató személyes föllépésére, aminek köszönhetően a '67 júniusában már-már emigrációra kényszerülő testvére számára kijárta útlevelének, illetve az abban rögzített kinttartózkodási engedély érvényének meghosszabbítását. (A szerteágazó történetet, amely nemcsak Pilinszky személyes sorsának alakulása szempontjából fontos, hanem ezen túl a Kádár-kori Magyarország működésébe is bepillantást nyújt, egyszer valakinek még érdemes lehet körüljárni!) Gyerekként és fiatal fölnőttként is benne, anyánkban éreztem megtestesülni a családot összetartó erőt. Valami nagyon szilárd támaszt láttam benne, aki minden gondra, bajra talál orvosságot. Hozzá fordultam — soha édesapához —, ha magam nem találtam megoldást akármi iskolai konfliktusban, s később is. Hogy valójában mi van a külső mögött? Ezt igazán csak édesapa látta, talán még Jancsi, a testvére is csak később. Csillogása, örökös aktivitása sokáig elfodta a kívülállók, de a közvetlen barátok, ismerősök előtt — ahogyan előttünk, gyerekei előtt is — belső törekenységét.

Édesapánk a családban mindig a háttérben maradt, soha nem kereste azt a fajta látványos „családfői” szerepet, ami Kovács nagyapánkat annyira jellemezte. Pedig nagyon is „régí vágású” úr volt. Valóságos sorscsapásként szenvedte el, amikor Áron öcsénk születése után édesanya — ha jól emlékszem, két éven át — maga is munkát vállalt. '49-ben előbb irattárosként egy belvárosi cégnél dolgozott, majd egy messzi, külvárosi gyárban lett könyvelő. Szükségen éltünk, a két keresetre bizony valóban szükség volt. Édesapa azonban nehezen és nem sokáig tűrte ezt a helyzetet, a „megoldást” pedig saját maga legtökéletesebb kizsákmányolásában találta meg. Sokat kellett utaznia az ötvenes évek elején, s hogy a csekély napidíjat megspórolja családjá számára, akár egy egész héten át egyedül az otthonról vitt zsíros kenyéren élt; máskor éjszakákon át műszaki rajzokat készített egy tervezőiroda számára a szomszédunkban lakó vállalatigazgató jóindulatú megbízásából; hosszú éveken át — ő a jogi doktor — tartott hetente néha többször is esténként egészségügyi felvilágosító előadásokat, amelyekre rendszerint vasárnapokon meg az éjszakai órákban készült föl roppant gonddal. '62-ben egyetemi tanulmányaim befejezése után feleségemmel Fehérvárra költöztünk, s ezzel egy idő-

ben ment férjhez Kiseri. Kisebb lett édesapa terhe, meg a hatvanas években fokozatosan javultak kereseti viszonyai is. Édesanya mégis mind több szorongással viselte az életet, s ez egyre inkább vált láthatóvá számomra is. Még nem tudtam, mi a „depresszió”, s nemigen értettem hirtelen hangulatváltásait, néha szinte közönyös csöndjét, máskor váratlan, lelkes, rövid ideig tartó lobogását. Persze emlékszem arra a kapaszkodóan erős szorításra, amellyel kicsi gyerekkoromban fogta meg kezemet, ha véletlen ketten indultunk valahova, újra és újra mutatkozó, sokszor feleslegesnek látszó aggodalmaskodására. Gondolom, talán valami ösztönös lelki furdalás is lehetett e mögött, hogy nem eleget és nem eléggé foglalkozik velünk, gyerekekkel? Később az iskolában bizony bukdácsoló Áron öcsénket vette körül egyre látványosabb, mindennapos aggodalommal, s követte aztán is, egészen haláláig növekvő féltéssel a fiatal fölnőtnek sokszor valóban szertelen felelőtlenségét. Aggodalmának itt-ott egy-egy mondatban Jancsihoz írt leveleiben is hangot adott. 1967 júliusában írja Jancsinak Párizsba: *„Sajnos én újra rossz állapotban vagyok. Fő oka: Áron. — Istenem ezt a problémát nem tudom megoldani (...).”* Később, a *Naplók, töredékek* kötetben az egyik — 1973. szeptemberi, *Agnus Dei* című — önmagának szóló jegyzetében Pilinszky-nél is olvashatunk erről: *„A.-t félttem, és E.-t is. Lehetetlen konfliktusba keverednek egymással. E. anyagiás az önámításig, s most anyai vakságában mintegy állandó lejtőt teremtett A. számára. Hogy tudna neki ellentállni? Mit kellene tennem? Egy bizonyos, csak akkor gondolhatok bármire, ha szívemben nincs már semmi indulat.”* 1963-tól, első párizsi útjától kezdve Pilinszky mind többet, és egyre hosszabb időket töltött külföldön. Levélváltásaik növevével ekkortól szaporodtak meg, s anyám hozzá írva visszatérően panaszkodik romló idegállapotára. *„Én állítólag most jól nézek ki — írja '67. július 18-i levelében Párizsba —, de idegeim pocsekok. Újra teljesen mélyponton vagyok. — Szívszorogva ébredek, különböző félelmeim vannak. — Nehéz állandó lelkiismeretfurdalással élnem, hogy a családban nem eléggé tudok helytállni. — Mindig szegény Anyuka jut eszembe: Ő nyugalmat, biztonságot árasztott magából, — én a káoszt! — Szegény környezetem!”* Napokkal később, július 31-én így folytatja: *„Most minden úgy nyomaszt, megbénít, teljesen cselekvés képtelen vagyok. — Szörnyű valami. — A görcsből nem tudok feloldódni.”* Egyik utolsó, ugyancsak Párizsba címzett levelében, '75. június 2-án szinte könyörögve fordul testvéréhez: *„Fohászokodj értem, mert zuhanok lefelé. — Istenem mi lesz velem. Élek, mint egy élősd a egész család nyakán, de miért is vagyok. — Ne félj azért igyekszem minden erőmmel összeszedni magam. Csak olyan nehéz, egyre nehezebb.”*

Édesanya számára a romok alól szabadulva — ölében a kicsi Vöcsök holttestével — egyértelműen lezárult a múlt. Ami ezután történt vele, az életnek csak látszata maradt. De az volt, annak érezte visszamenőleg fiatalságának minden csillogását is, és hamisnak, látszatnak későbbi éveit! Erről valamikor Fehérvárott beszélt, alig néhány hó-

nappal halála előtt, elborultan, rövid szaggatott mondatokban. Nem tudom — akkor sem tudtam igazán — hozzám szól-e, vagy mindkettőnkhöz, észreveszi-e egyáltalán, hogy nemcsak én, Márta is hallgatja? Valójában persze nem is hozzánk szólt. Roskadtan ült a széles heverő szélén, ujjai a kis asztalka szélét, néha a terítőt babrálták. Magába-zárultan, elesetten, senki részvételére sem számítva, sőt, ennek szándékát is elutasítva, keserű vigasztalansággal a sorsot vádolta, az időt és a történetet, amit megélni volt kénytelen. Halála és Jancsi halála után ugyanezzel az elzárkózó, önző keserűséggel a pesti Hajós utcai lakásban találkoztam újra, amikor az ott magára maradt Márikával ültem szemközt, s hallgattam tehetetlen szégyennel a világot, mint olyat, meg a messze múlt családi történéseit, végül engem vádló szavait. Egyikük keserűsége sem akkor született. Iszonyú terhet hordhattak éveken, évtizedeken át hátukon, s mi — az egész család — csak olykor, és soha egészen megértve figyeltünk a jelekre, amelyek ma oly világosnak látszanak előtttem! Húgom, Kiserika őrzi édesanyánk végrendeletét, amelyet alig fél évvel írt meg édesapa elhunytja után, s négy esztendővel saját halála előtt. „... én már régen elszakadtam az élettől. — Bandikám jelentette még azt az utolsó szálát, mely ehhez a földi élethez kötött. (...) Halálával megszűnt az élet számomra. (...) Fizikailag, lelkileg is olyan elgyötört vagyok, nem vagyok képes semmire. — Ne féljeteK, halálom természetes, ezért ne sírjateK, örüljeteK, végre befejeztem. (...) — Édesanyátok.”

Utoljára a fénytelen kórteremben láttam édesanyát. Nem egyedül feküdt ott, én mégis egyedül csak őt láttam. Mintha takaró sem, csak vékony hálóinge fedte volna; meg csövekre, drótokra emlékszem, ahogy mellkasa, arca fölött tekeregteK. Nem volt magánál, csak a zihálását hallottam — hallom ma is —, bár nem tudom, csak az övét-e, vagy másokét is, vagy csak a gép zümmögését? Magamban imádkoztam, a szertartásra se nagyon figyelve. Óvatosan fedetlen lábfejét simogattam meg. Nem mertem, nem tudtam közelebb lépni hozzá. Arra sem emlékszem, a pappal hogyan jöttünk ki a kórteremből, aztán a kórházból. Mégis, mintha megköszöntem volna, hogy eljött velem.

Másnap, 1975. december 14-én, vasárnap este 11 órakor édesanya meghalt.